

УДК 330.35

Пітюлич Михайло Михайлович

*доктор економічних наук, професор,
професор кафедри фінансів і банківської справи
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»*

Питюлич Михаил Михайлович

*доктор экономических наук, профессор,
профессор кафедры финансов и банковского дела
ГВУЗ «Ужгородский национальный университет»*

Pityulych Mykhailo

*Doctor of Economics, Professor,
Professor of the Department of Finance and Banking
State University "Uzhhorod National University"*

ORCID: 0000-0002-2787-0378

Керецман Наталія Іванівна

*аспірант кафедри економіки і підприємництва
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»*

Керецман Наталья Ивановна

*аспирант кафедры экономики и предпринимательства
ГВУЗ «Ужгородский национальный университет»*

Keretsman Nataliya

*Postgraduate Student at the Department of Economics of Enterprise
State University "Uzhhorod National University"*

ORCID: 0000-0001-9501-3530

Вереш Єва Степанівна

*аспірант кафедри економіки і підприємництва
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»*

Вереш Ева Степановна

*аспирант кафедри економіки и підприємництва
ГВУЗ «Ужгородський національний університет»*

Veresh Yeva

*Postgraduate Student at the Department of Economics of Enterprise
State University "Uzhhorod National University"*

ORCID: 0000-0002-5660-9849

**СТРАТЕГІЧНІ ОРІЄНТИРИ МОДЕРНІЗАЦІЇ УПРАВЛІННЯ
РЕГІОНАЛЬНОЮ ЕКОНОМІКОЮ: ФАКТОР ГІРСЬКИХ
ТЕРИТОРІЙ**

**СТРАТЕГИЧЕСКИЕ ОРИЕНТИРЫ МОДЕРНИЗАЦИИ
УПРАВЛЕНИЯ РЕГИОНАЛЬНОЙ ЭКОНОМИКОЙ: ФАКТОР
ГОРНЫХ ТЕРРИТОРИЙ**

**STRATEGIC GUIDELINES FOR THE MODERNIZATION OF
REGIONAL ECONOMY MANAGEMENT: THE FACTOR OF
MOUNTAINOUS TERRITORIES**

***Анотація. Вступ.** Аналіз основних чинників, які генерують глибокі відмінності в соціально-економічному розвитку в просторовому зрізі показує, що, якщо на початковому етапі економічної реформи вони були зумовлені головним чином різними стартовими умовами, що склалися у містах і селах Закарпатської області до початку реформ, то у нинішніх умовах динаміка економічних процесів визначається суто ринковими факторами – рівнем розвитку підприємницької активності, конкурентоспроможності товарів і послуг, умовами формування витрат, цін, попиту та пропозиції, внаслідок чого спостерігається зростаюча динаміка становлення ринкових відносин в просторовому зрізі. Надзвичайно негативною є ситуація в гірських поселеннях, які суттєво*

відстають від середньорегіональних показників за ряд важливих показників соціально-економічного розвитку, що зумовлює розробку інноваційної моделі господарювання в поствоєнний період, яка б базувалася на більш ефективному використанні власного виробничо-ресурсного та людського капіталу. З урахуванням створювальних чинників для регіону загалом і для гірських поселень перспективною можна вважати інноваційну модель еколого-економічного розвитку, під впливом якої формуються їх економічні пріоритети, секторальна структура господарства, спеціалізація виробництва, розвиток підприємництва, розміщення нових виробництв за критерієм екологічності тощо.

Мета. Метою статті є окреслення стратегічних орієнтирів соціально-економічної модернізації регіональної економіки через призму розвитку гірських територій.

Матеріали і методи. Матеріалами дослідження є: 1) нормативно-правове забезпечення регулювання розвитку гірських поселень в Україні; 2) праці вітчизняних та зарубіжних авторів, що провадять свої науково-практичні дослідження у площині регіонального розвитку, зокрема щодо розвитку депресивних та гірських територій.

В процесі здійснення дослідження було використано такі методи пізнання, як: абстрактно-логічний (при узагальненнях теоретичного характеру на основі праць вітчизняних і зарубіжних вчених); монографічний (при вивченні і узагальненні досвіду та передумов зростання соціально-економічного рівня розвитку окремих територій); системний (при розробленні стратегічних орієнтирів модернізації соціально-економічного розвитку регіону і гірських поселень).

Результати. У статті досліджується проблема розроблення стратегічних напрямів соціально-економічної модернізації економіки регіону в післявоєнний період через призму стимулювання розвитку гірських територій, оскільки останні являються найменш розвинутими, а

відповідно і найбільш проблемними територіями в контексті їх соціально-економічного розвитку. На основі вивчення різних наукових підходів, з'ясовано сутність поняття «модернізація». Запропоновано основні напрями модернізації економіки гірських територій на регіональному рівні розвитку, під якими розуміється реалізація комплексних системних заходів з метою здійснення глибоких структурно-секторальних змін

Перспективи. В подальших наукових дослідженнях пропонується зосередити увагу на розробці концептуальних засад розробки державної регіональної політики на інноваційних засадах, яка була направлена на стимулювання регіонального розвитку у поствоєнний період, де велика роль повинна бути відведена окресленню пріоритетних напрямів стимулювання розвитку депресивних територій і громад, куди без сумніву відносяться більшість гірських поселень.

Ключові слова: стратегія, управління, модернізація, регіональна економіка, гірські території.

Аннотація. Введение. Анализ основных факторов, генерирующих глубокие различия в социально-экономическом развитии в пространственном срезе показывает, что если на начальном этапе экономической реформы они были обусловлены главным образом разными стартовыми условиями, которые сложились в городах и селах Закарпатской области до начала реформ, то в нынешних условиях динамика экономических процессов определяется сугубо рыночными факторами – уровнем развития предпринимательской активности, конкурентоспособности товаров и услуг, условиями формирования издержек, цен, спроса и предложения, в результате чего наблюдается растущая динамика становления рыночных отношений в пространственном срезе. Чрезвычайно негативна ситуація в горних поселеннях, которые существенно отстают от среднерегionalных

показателей за ряд важных показателей социально-экономического развития, что обуславливает разработку инновационной модели хозяйствования в послевоенный период, которая базировалась бы на более эффективном использовании собственного производственно-ресурсного и человеческого капитала. С учетом создающих факторов для региона в целом и для горных поселений перспективной следует считать инновационную модель эколого-экономического развития, под влиянием которой формируются их экономические приоритеты, секторальная структура хозяйства, специализация производства, развитие предпринимательства, размещение новых производств по критерию экологичности и т.д.

Цель. *Целью статьи является определение стратегических ориентиров социально-экономической модернизации региональной экономики через призму развития горных территорий.*

Материалы и способы. *Материалами исследования являются: 1) нормативно правовое обеспечение регулирования развития горных поселений в Украине; 2) труды отечественных и зарубежных авторов, которые проводят свои научно-практические исследования в плоскости регионального развития, в частности, развития депрессивных и горных территорий.*

В процессе осуществления исследования были использованы такие методы познания, как: абстрактно-логический (при обобщениях теоретического характера на основе трудов отечественных и зарубежных ученых); монографический (при изучении и обобщении опыта и предпосылок роста социально-экономического уровня развития отдельных территорий); системный (при разработке стратегических ориентиров модернизации социально-экономического развития региона и горных поселений).

Результаты. В статье исследуется проблема разработки стратегических направлений социально-экономической модернизации экономики региона в послевоенный период через призму стимулирования развития горных территорий, поскольку последние являются наименее развитыми, а соответственно, и наиболее проблемными территориями в контексте их социально-экономического развития. На основе изучения различных научных подходов выяснена сущность понятия «модернизация». Предложены основные направления модернизации экономики горных территорий на региональном уровне развития, под которыми понимается реализация комплексных системных мероприятий с целью осуществления глубоких структурно-секторальных изменений.

Перспективы. В дальнейших научных исследованиях предлагается сосредоточить внимание на разработке концептуальных основ разработки государственной региональной политики на инновационных началах, направленной на стимулирование регионального развития в послевоенный период, где большая роль должна быть отведена определению приоритетных направлений стимулирования развития депрессивных территорий и общин, куда без сомнения относятся большинство горных поселений.

Ключевые слова: стратегия, управление, модернизация, региональная экономика, горные территории.

Summary. Introduction. The analysis of the main factors that generate profound differences in socio-economic development in a spatial section shows that, if at the initial stage of the economic reform they were caused mainly by different starting conditions that existed in the cities and villages of the Zakarpattia region before the beginning of the reforms, then in the current conditions, the dynamics of economic processes is determined purely by market factors - the level of development of entrepreneurial activity, the competitiveness

of goods and services, the conditions for the formation of costs, prices, demand and supply, as a result of which there is an increasing dynamic of the formation of market relations in a spatial section. The situation in mountain settlements is extremely negative, which significantly lags behind the average regional indicators for a number of important indicators of socio-economic development, which necessitates the development of an innovative management model in the post-war period, which would be based on more effective use of own production, resource and human capital. Taking into account the creative factors for the region in general and for mountain settlements, an innovative model of ecological and economic development can be considered promising, under the influence of which their economic priorities, sectoral structure of the economy, specialization of production, development of entrepreneurship, placement of new productions according to the criterion of environmental friendliness, etc. are formed.

Purpose. *The purpose of the article is to outline the strategic orientations of socio-economic modernization of the regional economy through the prism of the development of mountainous areas.*

Materials and methods. *The research materials are: 1) regulatory and legal support for the regulation of the development of mountain settlements in Ukraine; 2) works of domestic and foreign authors conducting their scientific and practical research in the field of regional development, in particular, regarding the development of depressed and mountainous areas.*

In the process of carrying out the research, the following methods of cognition were used: abstract-logical (with generalizations of a theoretical nature based on the works of domestic and foreign scientists); monographic (when studying and summarizing the experience and prerequisites for the growth of the socio-economic level of development of individual territories); systemic (when developing strategic guidelines for the modernization of the socio-economic development of the region and mountain settlements).

Results. *The article examines the problem of developing strategic directions for socio-economic modernization of the region's economy in the post-war period through the prism of stimulating the development of mountainous territories, since the latter are the least developed and, accordingly, the most problematic territories in the context of their socio-economic development. Based on the study of various scientific approaches, the essence of the concept of "modernization" has been clarified. The main directions of modernization of the economy of mountain areas at the regional level of development are proposed, which include the implementation of complex systemic measures with the aim of implementing deep structural and sectoral changes*

Discussion. *In further scientific research, it is proposed to focus attention on the development of the conceptual basis for the development of state regional policy on an innovative basis, which was aimed at stimulating regional development in the post-war period, where a major role should be given to the outline of priority directions for stimulating the development of depressed territories and communities, which undoubtedly belong most mountain settlements.*

Key words: *strategy, management, modernization, regional economy, mountain areas.*

Постановка проблеми. *Вирішення проблем управління еколого-економічним розвитком регіону загалом, і зокрема гірських поселень, у воєнний і поствоєнний період повинен базуватися на переході їх природно-господарського комплексу на інноваційний шлях розвитку, що стає вирішальною умовою їх сталого функціонування на середньо- і довгострокову перспективу. Відповідно інноваційна складова стає визначальною домінантою процесу модернізації економіки, що включає в себе сукупність взаємозв'язаних між собою складових – структурну,*

технологічну, інвестиційну, інституціональну і соціальну компоненту. За таких умов розроблення і реалізація стратегії модернізації економіки, що враховує специфіку розвитку регіону загалом, і окремо гірських поселень, набуває особливої актуальності і розглядається в якості ключового інструменту подолання депресивного стану, що є властивим для переважної більшості поселень Закарпатської області.

Без перебільшення можна стверджувати, що без модернізації економіки гірські райони не мають майбутнього в поствоєнний період. Найбільш яскраво цей синдром проявляється в тотальній бідності, масштабах безробіття, що значно перевищує порогові рівні, інтенсивній трудовій міграції економічно активного населення, відтоку молоді з села, розпаді соціальної сфери та зникнення окремих поселень.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Методологічним фундаментом модернізації економіки гірських територій є теорії і концепції економічного розвитку регіонів, ключовими з яких є теорії розміщення (Й.Г. фон Тюнен, В. Лаунхард, А. Вебер), регіонального зростання (Х. Річардсон, Дж. Бортс, У. Айзард, А. Маршалл, А. Льош, Г. Мюрдаль), державного регулювання економічного розвитку регіонів (С. Деннісон, Е. Гувер, Г.Камерон, Дж. Кейнс).

Винятково важлива роль у формуванні еколого-економічної моделі розвитку гірських територій відводиться соціоприродним доктринам, з позиції яких стає можливим розглядати процеси модернізації економіки на будь-якому ієрархічному рівні господарювання в контексті коеволюції суспільства і природи. Вперше на зв'язок природної компоненти і людської діяльності вказав Г. Спенсер. Пізніше цю ідею розвинули еволюціоністи Дж. Хакслі, Ф. Доброжанський, а також дослідники соціальної поведінки соціобіологи Е. Уільсон і Дж. Ламсен. Ці праці дали імпульс для розвитку біофілософії, екофілософії, біо- та вітацентризму.

Серед українських вчених процеси модернізації економіки розглядаються у працях В. Геєця [2; 13], А. Гриценка [3], В. Онищенко [9], В. Папа [12], Л. Федулової [14], Л. Шевчук [16].

Метою статті є окреслення стратегічних орієнтирів соціально-економічної модернізації регіональної економіки через призму розвитку гірських територій.

Матеріали і методи. Матеріалами дослідження є: 1) нормативно-правове забезпечення регулювання розвитку гірських поселень в Україні; 2) праці вітчизняних та зарубіжних авторів, що провадять свої науково-практичні дослідження у площині регіонального розвитку, зокрема щодо розвитку депресивних та гірських територій.

В процесі здійснення дослідження було використано такі методи пізнання, як абстрактно-логічний, монографічний, системний, логічний тощо.

Виклад основного матеріалу. Аналіз існуючих публікацій вказує на те, що сьогодні накопичено значний масив наукового знання щодо пошуку шляхів модернізації економіки країни як ключового імперативу економічного зростання. Разом з тим, необхідно відмітити, що сьогодні єдиної теоретичної і методологічної концепції модернізації не існує. Термін «модернізація» (фр. modernization, від moderne – новітній, сучасний) був вперше застосований філософом Маркізом Де Кондорсе в 1770 році для позначення здатності сучасних людей науково направляти зміни в суспільстві [2, с. 4].

Автори «Економічної енциклопедії» сутність модернізації трактують як процес оновлення, осучаснення, часткового технічного і технологічного переоснащення промислових і сільськогосподарських підприємств у відповідності до нових потреб і норм, показників якості [4, с. 468]. Коли мова йде про прикладні проблеми, то модернізацію трактують як «удосконалення, що відповідає сучасним вимогам» [6, с. 403].

На думку Л. Вардомського, модернізація економіки означає структурні, технологічні, інституціональні зміни в національній економіці, спрямовані на підвищення її конкурентоспроможності та забезпечення розвитку в довгостроковій перспективі [1, с. 79]. Наведене вказує на те, що сутність модернізації економіки головним чином обумовлюють структурно-технологічні зміни, що певною мірою збіднює змістове навантаження досліджуваного поняття, оскільки поза увагою автора залишається людський чинник, який під впливом техніко-технологічних змін зазнає суттєвої трансформації, тобто сам модернізується. Наведена дефініція дещо усічено трактує сутність феномену модернізації, обмежуючись лише сферою матеріального виробництва, що, по суті, розминається з реальними економічними процесами, які відбуваються в умовах глобалізації світового господарства.

Більш аргументованою є думка Б. Чарльтона і П. Андруса, які під модернізацією розуміють «багатогранний процес, в якому спільноти на певній території стикаються з поступовими або швидкими змінами традиційних економічних, соціальних, політичних і культурних інститутів. Ці зміни з часом тягнуть за собою або зумовлюють виникнення принципово нових інститутів. В узагальненому розумінні модернізація – це процес заміщення або знищення новим суспільством традиційних груп, інститутів, норм, цінностей» [18, с. 85].

Розвиваючи ідею багатогранності процесу модернізації та ролі держави у її здійсненні, А. Чухно відмічає, що для «вирішення складних проблем модернізації держава використовує не тільки професійно-технічні кваліфікаційні характеристики, але і морально психологічні та патріотичні якості людини, в тому числі і довіру до влади» [15, с. 24], що суттєво розширює традиційні економічні рамки трактування сутності досліджуваної проблеми. Принаймні це означає, що термін модернізація є синтезуючою категорією, яка має не тільки структурно-секторальну,

техніко-технологічну та просторову прив'язку, але також і соціокультурну компоненту, що охоплює значну кількість одночасних змін у різних соціальних сферах економічної життєдіяльності суспільства.

Звідси стає цілком очевидним, що модернізація — це комплексна і масштабна проблема, змістом якої є необхідність здійснення суттєвого прориву від існуючого стану економіки до кінцевого, бажаного розвитку. По суті, це траєкторія руху суспільства, яка вказує, від якого стану воно йде і якої нової якості прагне. Стартовою позицією в цьому аспекті є реальний стан економіки з її проблемами і можливостями. Кінцевою точкою траєкторії руху є ідеал сучасності, який може трансформуватися. При цьому слід мати на увазі, що процеси модернізації не обмежуються границями техніко-технологічних перетворень, а неминуче супроводжуються фундаментальними змінами в системі соціально-економічних відносин і системі управління економікою.

Цей зв'язок підтверджується реальними економічними процесами, які переконливо доводять, що вдосконалення системи управління дуже часто служить передумовою модернізації техніки і технології. Єдність організації техніко-технологічних процесів і управління органічно зв'язана із змінами в соціальному житті, вирішенням завдань підвищення добробуту людей, подолання бідності, вдосконалення системи освіти, охорони здоров'я, створення підґрунтя для самовдосконалення і саморозвитку, тобто якісними складовими людського капіталу.

З цих теоретико-методологічних засад стає можливим розроблення і реалізація концептуальних засад модернізації економіки на регіональному рівні розвитку, під якою розуміється вжиття комплексних системних заходів з метою здійснення глибоких структурно-секторальних змін, техніко-технологічного переоснащення виробництва, вдосконалення системи управління, розвитку інституційного середовища та формування висококваліфікованого кадрового потенціалу, здатного впроваджувати

новітні науково-технічні досягнення, спрямовані на підвищення конкурентоздатності територіальної економіки.

Разом з тим процеси модернізації мають свою регіонально-локальну специфіку, детерміновану цілою сукупністю чинників. Зокрема в Закарпатській області, як і в інших областях Карпатського регіону вони обумовлені сформованою структурою економіки, інтенсивними транскордонними зв'язками, високою мобільністю економічно активного населення, його етнічним складом. Однак найважливішою ознакою в цьому контексті є чітко виражена вертикальна зональність, що включає три природно-економічні зони – низинну, передгірну та гірську. Саме гірська природно-економічна зона, займаючи значну частку території західних областей України та здійснюючи активний вплив на процеси відтворення населення, перебуває у стані тривалої стагнації. Для неї характерна низька інтенсивність господарської діяльності, малодиверсифікована структура економіки, слабкий науково-технічний потенціал, слаборозвинута соціальна сфера. Принципова відмінність гірських територій від низинних і передгірних природно-економічних зон полягає в тому, що сьогодні першим відводиться роль постачальників мінеральних, біологічних і рекреаційних ресурсів. Внаслідок цього рентно-сировинна складова економіки гірських територій доповнюється рентно-борговою ланкою, що посилює дію деіндустріальної інерції з відповідними негативними наслідками. Ситуація ускладнюється тим, що переважна частина мешканців гірських поселень практично не бере участі у розподілі доходів від реалізації природних ресурсів, що породжує конфлікт інтересів та створює підґрунтя для поглиблення соціальної напруги. Якщо додати, що гірські території тривалий час живуть в умовах інвестиційних канікул, проїдаючи ресурси та виробничі потужності, запаси міцності, що склалися у дореформаційний період, то стає цілком очевидно, що гірська політика повинна бути органічно вмонтована у контекст розвитку. Це ключовий

теоретичний постулат процесу модернізації, який передбачає реалізацію модернізаційних проектів у контексті тих трансформацій, які відбуваються в структурі регіональної економіки. Локальні і регіональні процеси є взаємозв'язаними і взаємозалежними і співвідносяться як частина і ціле, що забезпечує інтегрованість регіонального господарського комплексу. Це знаходить свій прояв у необхідності забезпечення відтворювальних процесів, спільності економічних інтересів, взаємній заінтересованості у підвищенні ефективності функціонування пріоритетних сфер господарювання, раціональному використанні природних і людських ресурсів. Наведене зайвий раз доводить необхідність виокремлення у структурі регіональної інноваційної системи її гірської компоненти, яка дозволяє врахувати специфіку її розвитку, зміст і характер соціально-економічних перетворень, які передбачається досягти в процесі модернізації регіонального господарського комплексу. Невід'ємною складовою цього процесу є децентралізація, яка передбачає укрупнення територій, що надасть перевагу новоутвореним територіальним формуванням, оскільки поглиблюється суспільний поділ праці, розширюються кооперативні виробничі зв'язки, ринки збуту, можливості спільного освоєння і використання наявних виробничих потужностей і природних ресурсів, розвитку місцевої інфраструктури. Звідси багатовекторність стратегій поведінки новосформованих територіальних громад, які можуть мати власну стратегію розвитку та динаміку модернізаційних змін, детерміновану наявним виробничо-ресурсним потенціалом, композицією стратегічних інтересів економічних суб'єктів. Саме тому процеси модернізації не можуть розглядатися як лінійні і реалізовуватися за певним шаблоном або калькою, а навпаки, повинні передбачати інваріантність підходів і форм реалізації. Тому можна погодитися з думкою С.А. Ермаханової, яка відмічає, що системне наслідування не є обов'язковим і навіть можливим. Власне, будь-яка

країна, що модернізується, здійснює трансформацію, змушує новий елемент, який потрапив у її середовище, діяти за власними, тільки їй властивими правилами і законами. Якщо цього не відбувається, країна-реципієнт вступає в смугу внутрішнього напруження, соціальної аритмії, робить помилки, зазнаючи структурних та функціональних втрат [5, с. 241].

З наведеного стає очевидним, що багатоваріантність і альтернативність підходів до здійснення модернізації передбачають певний рівень автономії територіальних громад у прийнятті рішень щодо модернізації економіки сублокальних територіальних формувань, що вимагає делегування певних прав територіям базового рівня, зокрема самостійно обирати стратегію модернізації економіки. Альтернативність і множинність форм і методів реалізації модернізаційних проектів є необхідною і об'єктивною з точки зору специфіки розвитку економіки гірських територій, реалізації їх виробничо-ресурсного та людського потенціалу, гармонізації інтересів бізнесу і громади при врахуванні двох ключових чинників, які детермінують господарську діяльність у гірських поселеннях, – збереження екосистеми шляхом збалансованого природокористування та розвитку самобутньої культури і традицій гірського соціуму. Зазначені ключові детермінанти визначають філософію модернізації та господарювання у гірській місцевості і закладають методологічну базу формування стратегії модернізації на інноваційно-інноваційній основі.

Така постановка проблеми вимагає чіткого формування цільових орієнтирів, мети, окреслення кола завдань, ідентифікацію моделі модернізації та механізмів її реалізації.

Метою стратегії модернізації економіки гірських територій є усунення існуючих передумов прогресуючого відставання у традиційних секторах економіки шляхом здійснення глибоких структурно-секторальних

змін, техніко-технологічного переоснащення виробництва, запровадження ресурсозберігаючих та безвідходних технологій, стимулювання розвитку високотехнологічних сегментів економіки, формування інноваційно активного кадрового потенціалу та створення інституційного середовища регулювання процесів модернізації. Умовою реалізації стратегії модернізації економіки є створення інституційних та економічних передумов для залучення інвестицій та активізації інноваційних процесів, реалізація державних програм соціально-економічного розвитку гірських територій, мобілізація внутрішніх джерел та власного потенціалу розвитку, спрямованого на технологічне переоснащення виробництва з метою підвищення його конкурентоспроможності.

Досягнення стратегічної мети модернізації економіки гірських територій зумовлює потребу в чіткому формулюванні цільових орієнтирів, пріоритетів та стадійності їх реалізації. Методологічною основою формування цілей модернізації економіки є розуміння двоїстого її характеру. З одного боку, як відмічає О. Левковець, модернізація — це завжди системний процес, а з другого — мобілізаційний процес [7, с. 4], який запроваджується для скорочення відставання від країн-конкурентів [10, с. 5]. Таке розуміння сутності модернізації вказує на те, що вона повинна розглядатися як комплексна проблема, що включає спектр відносин — власності, фінансово-управлінські, аграрні відносини, відносини природокористування, соціально-етнічні процеси, характер зв'язків по вертикалі і горизонталі, заходи державних, регіональних органів управління та місцевого самоврядування з реалізації структурної, техніко-технологічної, інноваційно-інвестиційної та соціальної політики. Множинність відносин, включених в орбіту модернізаційних процесів, породжує множинність цілей та інструментів її реалізації. В їх якості виступають шість головних цілей модернізації економіки гірських територій, а саме: модернізація секторальної структури економіки;

техніко-технологічне оновлення і модернізація виробництва, запровадження безвідходних еко- та енергозберігаючих технологій; модернізація соціокультурного потенціалу гірських територій, включаючи систему освіти, культури, охорону здоров'я, соціальний захист населення; модернізація соціальної і виробничої інфраструктури, спрямована на подолання інфраструктурних обмежень розвитку економіки; фінансове, бюджетне, податкове стимулювання модернізаційних проєктів; розвиток інститутів прав власності, конкуренції, зниження інвестиційних і підприємницьких ризиків, адміністративних бар'єрів, розвиток державно-приватного партнерства.

Реалізація обраних стратегічних цілей зумовлює потребу у вирішенні масиву домодернізаційних завдань. В агрегованому виді зазначені завдання можна згрупувати у три підсистеми – структурно-технологічну, соціально-економічну та інституціональну, у межах яких реалізуються певні завдання. Так, щодо структурно-технологічної підсистеми, то її безпосередньою метою є подолання моногалузевої структури економіки гірських територій, усунення структурних диспропорцій, формування багатоукладної економіки шляхом сприяння швидкому застосуванню новітніх екологічно збалансованих, енерго- і ресурсозберігаючих технологій, маловідходних виробничих циклів. Важливим засобом досягнення поставленої мети є диверсифікація економіки гірських територій, яка створює мультиплікаційний ефект в інших сферах господарювання, приводить до множинності його організаційно-правових форм: індивідуально-приватних, акціонерних, кооперативних, державних, некомерційних організацій, різних пайових фондів, які різняться за виконуваними функціями, обсягами реалізованих завдань, рівнем відповідальності, правами щодо прийняття господарських рішень, організацією управління. В умовах глибокої трансформації економічних відносин, коли логіка загального розвитку визначена дуже приблизно,

територіальна множинність, різноманітність можливих форм господарювання є необхідною умовою для виявлення найбільш раціональних із них, особливо тих, які органічно вмонтовані в локальні економічні пріоритети.

По суті, це означає, що цілі і завдання економічної модернізації регіонів та їх субрегіональних просторових формувань суттєво різняться між собою і детерміновані двома ключовими чинниками – рівнем соціально-економічного розвитку та наявним ресурсним потенціалом.

Технічна політика стійкого розвитку гірських територій повинна базуватися на впровадженні сучасних методів і принципів розробки і використання мінерально-сировинних ресурсів, використанні альтернативних енергоносіїв, безвідходних технологій, принципово нових засобів зв'язку у важкодоступних поселеннях, автоматизації систем оперативного управління вантажопотоками, підвищенні надійності комунікативних засобів тощо. Важливою проблемою є відродження і модернізація сільської промисловості. Вочевидь тут потрібні кардинально нові підходи. Зусиллями наукових установ, програмістів, менеджерів, маркетологів необхідно розробити й обґрунтувати проекти модернізації кожного підприємства. По суті, мова йде про своєрідні модернізаційні бізнес-плани, орієнтовані на технічне переоснащення виробництва. А уже під ці проекти залучати інвесторів, надаючи їм певні преференції і пільги.

Необхідно також враховувати географічне і транспортне розташування гірських поселень, що має важливе значення для формування сприятливого інвестиційного клімату і залучення інвестиційних ресурсів у їх розвиток. Це вимагає вивчення можливостей створення регіонального науково-технічного центру, малих науково-виробничих структур, функціями яких був би пошук новітніх технологічних проектів, розробка і впровадження передових технологій

для виробництва органічної продукції, оновлення її асортименту, освоєння енерго- і ресурсозберігаючих технологій.

Техніко-технологічна підсистема модернізації органічно пов'язана з соціально-економічною. Їх єдність і взаємозв'язок обумовлені тим, що техніко-технологічна модернізація викликає глибокі зміни не тільки в економіці, але і соціальному розвитку, оскільки «серцевиною інноваційного суспільства є людина, яка розглядається одночасно як виробник, споживач, інвестор, емітент, а також продуцент інноваційного суспільно-політичного і культурного контексту» [11, с. 60]. З цього стає очевидним, що головним концептом модернізації виступає людський капітал гірських територій. Звідси випливає одна з ключових особливостей соціально-економічної модернізації гірських територій, змістом якої є проблема людського розвитку, невід'ємною складовою якого є формування інноваційного потенціалу, що в сучасних умовах є унікальним ресурсом, який, за визначенням Й. Шумпетера, здатний здійснювати:

- 1) виробництво нових благ або поліпшення якості існуючих;
- 2) впровадження нових способів виробництва або комерційного використання існуючих товарів;
- 3) відкриття й освоєння нових ринків збуту;
- 4) освоєння нових джерел одержання сировинних матеріалів або напівоброблених товарів;
- 5) здійснення реорганізації у галузі та створення промислових підприємств нового типу [17, с. 177].

З огляду на це першочерговим завданням соціальної модернізації є формування в гірських поселеннях критичної маси підприємств, що є генераторами нових ідей і змін в економіці. Без цього ключового інституту, який становить соціальну базу модернізації, можливість її реалізації є нереальною. Серед мешканців сільських територій, відмічають А.Лісовий та В.Заліско, важко знайти освічених, професійних працівників,

які здатні працювати на сучасних технічних засобах, виконуючи високотехнологічні операції з вирощування овочів та фруктів, керувати комп'ютерними, транспортними засобами, тваринницькими комплексами або фермами [8, с. 24].

Усунення існуючих суперечностей визначає ступінь успішності «модернізаційного прориву», який об'єктивно пов'язується з якісними змінами в структурі людського капіталу.

Ефективність реалізації політики модернізації економіки гірських територій як багатомірного і багатоаспектного процесу, що включає економічну, соціальну, екологічну, етнічну, культурну складові, значною мірою визначається розвинутістю інституційно-інфраструктурної підсистеми. Інфраструктура модернізації економіки – це сукупність державних, підприємницьких та громадських інститутів, які сприяють, забезпечують і регулюють здійснення перманентних структурних, технологічних та інституційних змін на виробництві з метою підвищення його конкурентоспроможності. В нашому дослідженні простежуються дві головні її функції – забезпечення неперервності техніко-технологічного оновлення виробництва та цілеспрямоване регулювання процесів модернізації. Будучи складною системою, інфраструктура модернізації економіки може бути проаналізована як з точки зору інституціональної (державні функціональні органи та органи місцевого самоврядування, галузеві органи управління, територіальні громади, агенції економічного розвитку, венчурні структури, адміністрації економічного розвитку, фонди сприяння впровадженню інновацій), так і організаційної сукупності конкретних економічних форм і методів регулювання зазначених процесів модернізації (стратегічне прогнозування структурно-інноваційної перебудови економіки, індикативне планування модернізаційних проектів, нормативна регламентація, надання інформації, консультування місцевих підприємств, надання трансфертів вирівнювання депресивним територіям,

запровадження системи стимулів, мотивації секторально-галузевої структури модернізації економіки та застосування санкцій), тобто економічних та адміністративних важелів, за допомогою яких здійснюється регулювання процесів модернізації. По суті, інституційно-інфраструктурна підсистема, будучи зв'язуючою ланкою між техніко-технологічною підсистемою та соціально-економічною, виступає в ролі механізму регулювання модернізаційних процесів. Його компонентна будова може бути проаналізована як у горизонтальному зрізі, тобто сукупності однотипних прийомів та методів у межах одного адміністративного рівня (село, селище, місто, район), так і вертикально-ієрархічному, коли аналізуються різні рівні їх компетенції та субординація.

Метою нашого дослідження є аналіз територіального механізму регулювання процесів модернізації на регіональному та субрегіональному рівнях з погляду його інституціонального, функціонального та інструментального навантаження, оскільки саме такий методологічний підхід дозволяє з'ясувати його суб'єктно-об'єктні та функціональні параметри, а також компонентну будову. Вказані складові інституційно-інфраструктурної підсистеми, зберігаючи певну індіферентність, специфіку реалізації функцій, формують єдину, цілісну, субординовану систему регулювання процесів модернізації економіки.

Теоретичний аналіз сутності модернізації економіки гірських територій, обсягу домодернізаційних завдань, аналіз компонентної будови та підсистем регулювання модернізаційних процесів дозволяє з'ясувати сутнісні характеристики моделі модернізації економіки гірських територій (рис. 1).

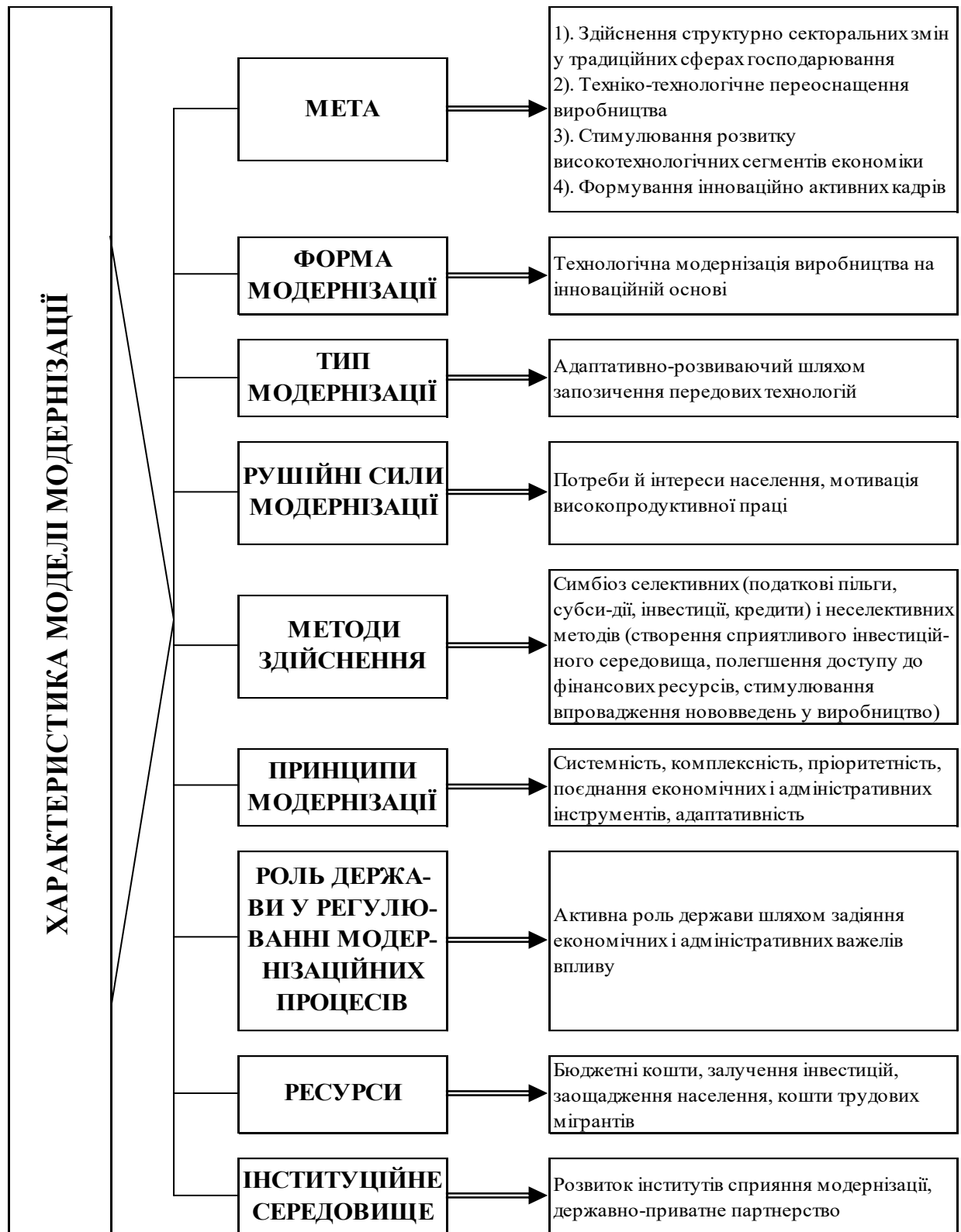

Рис. 1. Сутнісні ознаки соціально-економічної модернізації гірських територій

Джерело: розроблено автором

Висновки і перспективи подальших досліджень. Вище відмічене дозволяє узагальнити, що системна характеристика соціально-економічної модернізації вказує на багатовекторність цього процесу, який охоплює велику кількість одночасних змін у різних сферах соціогосподарської системи гірських територій. Успішність їх реалізації значною мірою обумовлена ефективністю державного управління розвитком гірських поселень. Залежно від того, яким чином уряд, органи державного управління на місцях спроможні спрямувати ресурси, людський потенціал, інвестиції та інновації в ефективне русло, залежить швидкість модернізації, що сьогодні виступає в якості ключового чинника реалізації ринкових реформ.

В подальших наукових дослідженнях пропонується зосередити увагу на розробці концептуальних засад розробки державної регіональної політики на інноваційних засадах, яка була направлена на стимулювання регіонального розвитку у поствоєнний період, де велика роль повинна бути відведена окресленню пріоритетних напрямів стимулювання розвитку депресивних територій і громад, куди без сумніву відносяться більшість гірських поселень.

Література

1. Вардомский Л.Б. Взаимные экономические связи в контексте модернизации экономики России и Украины / Л.Б. Вардомский // Економіка і прогнозування. 2009. №1. С. 77-89.
2. Геєць В. Ліберально-демократичні засади: курс на модернізацію України / В. Геєць // Економіка України. 2010. № 3. С. 4-20.
3. Гриценко А.А. Методологічні основи модернізації України / А.А. Гриценко // Економіка України. 2011. № 2. С. 4-12.

4. Економічна енциклопедія: У трьох томах. Т. 2 / Редкол.: С.В. Мочерний (відп. ред.) та ін. К. : Видавничий центр "Академія", 2001. 848 с.
5. Ермаханова С.А. Теория модернизации: история и современность / С.А. Ермаханова // Актуальные проблемы социально-экономического развития: взгляд молодых ученых: сб. науч. тр. / под ред. В.Е. Селиверстова, В.М. Марковой, Е.С. Гвоздевой. Новосибирск: ИЭОПП СО РАН, 2005. Разд. 2. С. 233–247.
6. Конвергенция. Модернизация // Большой экономический словарь. М.: Книжный мир, 2007. С. 403-860.
7. Левковець О.М. Модернізація економіки України: зміст, умови, ризику / О.М. Левковець // Бізнес-інформ. 2011. № 10. С. 4-9.
8. Лісовий А.В. Теоретико-методологічні аспекти вибору інноваційно-інвестиційного соціально-економічного розвитку сільських територій / А.В. Лісовий, В.Д. Заліско // Збірник наукових праць Ірпінської юридичної академії (економіка, право). 2013. Вип. 2. С. 23-29.
9. Онищенко В. Модернізація, як імператив розвитку України / В. Онищенко // Економіка України. 2011. № 7. С. 4-14.
10. Онищенко В.О. Теоретико-методологічні засади просторової організації інноваційної діяльності / В.О. Онищенко, О.В. Комеліна // Економіка і регіон. 2010. № 1 (24). С. 3-9.
11. Онищенко В.Ф. Социальный контекст евроинтеграционной стратегии Украины / В.Ф. Онищенко // Экономическая теория. 2008. № 2. С. 60-74.
12. Папп В.В. Структурні процеси в економіці регіональних суспільних систем: теорія, методологія, практика: монографія / В.В. Папп. Львів: НАН України, Ін-т регіон. досл., 2009. 340 с.

13. Суспільство, держава, економіка: феноменологія взаємодії та розвитку / В.М. Геєць; НАН України; Ін-т екон. та прогноз. НАН України. К., 2009. 864 с.
14. Технологічний імператив стратегії соціально-економічного розвитку України: монографія / [Федулова Л.І., Бажал Ю.М., Осецький В.Л. та ін.] ; за ред. д-ра екон. наук, проф. Л.І. Федулової ; НАН України ; Ін-т екон. та прогноз. К., 2011. 656 с.
15. Чухно А.А. Модернізація економіки і економічна теорія / А.А. Чухно // Економіка України. 2012. № 10. С. 24-33.
16. Шевчук Л.Т. Просторовий розвиток регіону: соціально-економічні можливості, ризики і перспективи: монографія / Л.Т. Шевчук, С.Д. Щеглюк, Л.П. Казьмір, В.І. Воськало та ін. НАН України. Ін-т регіон. дослідж.; за ред. Л.Т. Шевчук. Львів, 2011. 256 с.
17. Шумпетер И.А. Теория экономического развития. Капитализм, социализм и демократия / И.А. Шумпетер. М.: Эксмо, 2007. 864 с.
18. Charlton B., Andras P. The Modernization Imperative. Imprint Academic: Exeter, UK. 2003. P. 85.

References

1. Vardomsky L.B. (2009). Vzaymnye ékonomycheskiye svyazy v kontekste modernyzatsyy ékonomyky Rossyy y Ukrayny [Mutual economic ties in the context of modernization of the economy of Russia and Ukraine]. *Economy and forecasting*, 1, 79 (in Russian).
2. Heyets V.M. (2010). Liberal'no-demokratychni zasady: kurs na modernizatsiyu Ukrayiny [Liberaldemocratic principles: a course on the modernization of Ukraine]. *Economy of Ukraine*, 3, 4 (in Ukrainian).
3. Gritsenko A.A. (2011). Metodolohichni osnovy modernizatsiyi Ukrayiny [Methodological Foundations of Modernization of Ukraine]. *Economy of Ukraine*, 2, 4–12 (in Ukrainian).

4. Mocherny S.V. (2001). Ekonomichna entsyklopediya: U tr'okh tomakh [Economic Encyclopedia: In three volumes]. Kyiv: Publishing Center «Academy» (in Ukrainian).
5. Ermakhanova S.A. (2005). Teoryya modernyzatsyy: ystoryya y sovremennost' [Modernization Theory: History and Modernity]. Novosibirsk: IEPP (in Russian).
6. Konverhentsyya. Modernyzatsyya: Bol'shoy ékonomycheskyy slovar' [Convergence. Modernization: The Big Economic Dictionary]. (2007). Moscow: Book world (in Russian).
7. Levkovets O.M. (2011). Modernizatsiya ekonomiky Ukrayiny: zmist, umovy, ryzyky [Modernization of the economy of Ukraine: content, conditions, risks]. Business-inform, 10, 4 (in Ukrainian).
8. Lisovyi A.V. & Zalisko V.D. (2013). Teoretyko-metodolohichni aspekty vyboru innovatsiino-investytsiinoho sotsialno-ekonomichnoho rozvytku sil'skykh terytorii [Theoretical and methodological aspects of the choice of innovation-investment socio-economic development of rural areas]. Collection of scientific works of the Irpin Academy of Law (economics, law), 2, 24 (in Ukrainian).
9. Onishchenko V.O. (2011). Modernizatsiya yak imperatyv rozvytku Ukrayiny [Modernization as an imperative of Ukraine's development]. Economy of Ukraine, 7, 4–14 (in Ukrainian).
10. Onishchenko V.O. & Komelina O.V. (2010). Teoretyko-metodolohichni zasady prostorovoi orhanizatsii innovatsiinoi diialnosti [Theoretical and methodological principles of spatial organization of innovative activity]. Economy and the region, 1, 5 (in Ukrainian).
11. Onishchenko V.F. (2008). Sotsialnyi kontekst evrointegratsionnoy strategii Ukrainyi [The social context of the European integration strategy of Ukraine]. Экономическая теория, 2, 60 (in Russian).

12. Papp V.V. (2009). *Strukturni protsesy v ekonomitsi rehional'nykh suspil'nykh system: teoriya, metodolohiya, praktyka* [Structural processes in the economy of regional social systems: theory, methodology, practice]. Lviv: National Academy of Sciences of Ukraine, Institute of the Region (in Ukrainian).
13. Heets V.M. (2009). *Suspil'stvo, derzhava, ekonomika: fenomenolohiya vzayemodiyi ta rozvytku* [Society, State, Economics: phenomenology of interaction and development]. Kyiv: Knyha (in Ukrainian).
14. Fedulova L.I., Bazhal Y.M. & Osetsky V.L. (2011). *Tekhnolohichnyy imperatyv stratehiyi sotsial'noekonomichnoho rozvytku Ukrayiny* [Technological imperative of the strategy of socio-economic development of Ukraine]. Kyiv: National Academy of Sciences of Ukraine (in Ukrainian).
15. Chukhno A.A. (2012). *Modernizatsiya ekonomiky i ekonomichna teoriya* [Modernization of the economy and economic theory]. *Economy of Ukraine*, 10, 24 (in Ukrainian).
16. Shevchuk L.T. (2011). *Prostorovyy rozvytok rehionu: sotsial'no-ekonomichni mozhlyvosti, ryzyky i perspektyvy* [Spatial development of the region: socioeconomic opportunities, risks and prospects]. Lviv: National Academy of Sciences of Ukraine (in Ukrainian).
17. Shumpeter I.A. (2007). *Teoriya ekonomicheskogo razvitiya. Kapitalizm, sotsializm i demokratiya* [Theory of economic development. Capitalism, socialism and democracy]. Moscow: Eksmo (in Russian).
18. Charlton B. & Andras P. (2003). *The Modernization Imperative*. Imprint Academic: Exeter (in English).